

szakokra bontva mutatta be a támogatásban tapasztalható változásokat. A közép-európai templomosokra vonatkozó vizsgálata arra is felhívta volna a figyelmet, hogy a regionális sajátosságokat is figyelembe kell venni, így például az uralkodói támogatást, vagy akár a helyi nemesség szerepét.

Közép-Európa kapcsán egy magyar vonatkozású kérdést is érdemes kiemelni a munkából. A Szentföldön harcoló johannitáknak, illetve a hozzájuk csatlakozóknak ígért pápai indulgenciáról van szó, ami meglehetősen sajtós jelenség. A johannita kutatások egyik doyenje, Anthony Luttrell már többször felhívta a figyelmet az 1248-ban, az első lyoni zsinaton a johannitáknak ígért bűnbocsánat jelentőségére, ami a Magyarországon a mongolok ellen a keresztet felvevők mellett a johannitáknak is szólt. A kötetből kiolvasható, hogy a XIII. század közepén „kifundált” ösztönzés nem előzmények nélküli, hiszen már 1184-ben történt precedens III. Lucius jóvoltából, illetve a támogatásra hasonló eszközt használt IX. Gergely is 1229-ben. Jóllehet ez utóbbi

nem kifejezetten a johannitáknak szólt, hanem „*qui se domus vestre servitio devoverunt.*” Kétségtelenül kívül esik a munka fő kérdésein, mégis érdemes lett volna összevetni a három szöveget.

Üdvözlendő, hogy a vizsgálatban több ponton is helyet kaptak logisztikai kérdések, felvetések is, sőt már önmagában összehasonlító munkának tekinthető, hiszen a mű számos pontján veti össze a Szerző a johanniták és a templomosok helyzetét. A munka egészéről elmondható, hogy rendkívül sokoldalú és adatokban gazdag bemutatás. Ez utóbbi helyenként talán az olvasmányosság rovására is megy: a lábjegyzetekben gyakran szerepelnek olyan információk, amelyek helyet kaphattak volna a főszövegben). Kisebb tollhibák elvéte fordulnak elő a kifejezetten igényes munkában. Mindent mérlegre téve bizony megállapítható, hogy nagyon fontos munka született Judith Bronstein tollából, és bizonyos, hogy a johannita rendtörténetírásban meghatározó helyet követel magának.

Hunyadi Zsolt

DENISZ GRIGORJEVICS HRUSZTALJOV

RUSZ: OT NASESZTVIJA DO „IGA” 30–40 GG XIII VEKA

(Evrázija, Szankt-Peterburg, 2004. 312 o.)

Denisz Grigorjevics Hrusztaljov munkája a Kijevi Rusz történetét tárgyalja az inváziótól a tatár uralom kezdetéig.

A kötet három nagy egységre tagolódik: az első rész a tatárok előtti Ruszt mutatja be, a második az 1236–1242-es hadjárat eseményeit elemzi, míg az utolsó rész a harcok következményeit és a „mongol-tatár iga” tartalmát értelmezi. A kötetet bőséges bibliográfia, részletes időrendi táblázat, uralkodólisták, valamint külön személy-, és földrajznev-mutató egészíti ki. A szöveg megértését nagyban segítik az egyes orosz fejedelemségek területét és településhálózatát ábrázoló térképek, továbbá a hadműveleteket „lépésről-lépésre” bemutató vázlatok.

Érdekességek a főbb orosz városok látképrekonstrukciói, illetve a régészeti feltárások során készített alaprajzok. A művet, az egész

kötetet végigkísérő orosz krónikarészletek színesítik.

A Szerző az első résznek „Az előeste,” azaz a tatár invázió előestéje címet adta. A XIII. század első évtizedeiben a népes Rurik dinasztia négy nagy klánja küzdött a hatalomért: a csernyigovi Olgoviccsok, a volhíniak Izjaszlaviccsok, a szmolenszki Rosztyiszlaviccsok és a szuzdali Jurjevicsok. Harcuk színtere a kelet-európai síkság erdősegekben és folyókban gazdag északi fele volt, amely a 13. század elejére kezdett elhanyagolhatóvá válni. Történetüket Hrusztaljov tömören foglalja össze. A második fejezet az orosz belviszályokat tárgyalta. A bonyolult versengésből a legrészletesebben ismertetett délnyugati régiót érdemes kiemelnünk. A halicsi fejedelmek érdekeltberek voltak a keleti és a nyugati szomszédokkal való szövetségben, mint az északi

kapcsolatokban. Ennek háttérében az a kereskedelmi útvonal állt, amely Csernyigovot, Kijevet, Halicsot, a Magyar Királyságot és Lengyelországot kötötte össze. Halics fejlődése az ezen útvonalon zajló kereskedelmen alapult.

A második, a kötet gerincét alkotó rész címe „Az invázió”. A Szerző röviden összefoglalja azon katonai eseményeket, amelyek Dzsingisz halála és Batu támadása között történtek. Külön térképen találjuk meg a Volga-Jajik térségben 1228–1235 között végrehajtott tatár hadműveletek vázlatát. Hrusztaljov az 1236–1242 közötti invázió hadjáratait azonos rendszerben dolgozza fel: ismerteti a vezérkarokat, a létszámviszonyokat, a hadterveket, a támadókét és a védekezőkét egyaránt, magukat a harci eseményeket, végül pedig összegzi az eredményeket. Az eseménytörténet ismeretése korrekt és pontos, azonban az értelmezésben bizonytalanságokat látok. Nagyon jellemző a kozelszki példa. A várost Rasid-ad-Din iráni történetíró szerint Batu két hónapig ostromolta, de nem tudta bevenni. Végül megérkezett Kadan és Büri, akik három nap alatt elfoglalták Kozelszket. Hrusztaljov arra következtet, hogy Batunak így sikerült megőriznie a tekintélyét. Az Aranyhorda későbbi uralkodóját ezen ostrom emléke az élete végéig elkísérte és befolyásolta orosz politikáját. E szemléletet egészíti ki a Szerző azon véleménye, hogy a Rusz északkeleti térségeibe betörő tatár csapatok „kolosszális,” több mint ötven százalékos veszteséget szenvedtek.

Értelmezési javaslatom a fentiekkel szemben a következő: Rasid-ad-Din leírása nem Batu hadvezéri tehetségét kérdőjelezi meg, és nem szól Kadan vagy Büri nagyobb talentumáról sem, hanem e forráshely háttérében valójában a négy Dzsingiszida nemzetség vizsgálja érhető tetten. Batu hadvezéri képességeit aszerint kell megítélnünk, hogy legyőzte Kelet-Európa népeit. Kozelszk védői kétségkívül hősiességük helye van az orosz nemzeti emlékezetben, még akkor is, ha harcuk nem volt, több, mint lokális esemény, ami nem befolyásolta a Rusz további sorsát. A nagy fejedelmi központok, Rjazany, Vlagyimir, Csernyigov, Kijev eleste, az elvesztett mezei ütközetek és legfőképpen a politikai szétdaraboltság mellett Kozelszk védelme nem volt sorsdöntő tényező.

A tatár csapatok a Szerző által használt „kolosszális” jelzővel illetett veszteségei erősen megkérdőjelezhetők. A nyílt csaták, az

ostromok sora, köztük Torzsok kéthetes vagy Kozelszk kéthónapos vívása nyilván komoly veszteségeket okozott. Ezt azonban össze kell vetnünk a tatár seregszervezési gyakorlattal. A Dzsingiszida hadsereg a tulajdonképpeni mongol csapatokból, a közép-ázsiai szövetségeseiből, a frissen besorozott kelet-európai vazallus egységekből és a „civil” összetételű, de harci feladatokra összeszedett hasarból állt. A tatár parancsnokok nem hajtották az orosz városok falai ellen saját mongol harcosaikat, amíg másod-, harmad-, vagy sokadrangú egyéb alakulattal rendelkeztek. Az amúgy kétségtelenül komoly veszteségekből azon következőket mindenképpen le kell vonnunk (gyakorlatilag ez jelentette az Aranyhorda létrejöttének alapját) hogy a Dzsocsidák képesek voltak megszervezni Kelet-Európa nomád népeit, akikkel ismételtelen feltöltötték seregeiket.

Az északkeleti régió elleni támadás után a tatárok elhagyták a Rusz területét. Mintegy féléves pihenőt követően Batu 1238 nyarán vagy őszén megosztottan tevékenykedő seregcsoportokat indított a Kubán-vidékre a cserkeszek ellen, illetve a Dnyeper és a Donyec közötti térségbe, a kunok ellen.

A Szerző megállapítja, hogy a nomádok jelentős része csatlakozott a tatárokhoz, a kivételt a mi Kötönyünk és a népe jelentette. Csernyigov 1239-es elfoglalását Kijev 1240-es eleste követte. Kijev ostroma, ha hinni lehet az orosz krónikáknak, mintegy 11 hétig tartott. Hrusztaljov szerint ez az ostrom és a város elfoglalása volt a csúcspontja Batu Rusz elleni hadjáratainak.

A következő eseménysor a közép-európai hadjárat, a mi tatárjárásunk volt. A tatár haditerv a Magyar Királyság bekerítését célozta. A Szerző az északi (lengyel), a déli (erdélyi) szárny és a főszereg (Orosz kapu) feladatairól egymástól elkülönítetten beszél, nem felejt ki egyik tárgyalását sem, csak éppen a lényeg sikkad el: a Kárpát-medencét három irányból átkaroló hadmozdulat.

Számunkra ennél is szembeötlőbb a Szerző fogalomhasználat, amely szerint az északi szárny csapatai Lengyelországból (Polşa), Csehország (Csehija) érintésével Morvaországon (Moravija) keresztül megérkeztek Szlovákiába (!) (Szlovákija [!]). Hrusztaljov Magyarország esetében megnevezi – többek között – Béla királyt, Dénes nádort, Kálmán herceget és Ugrin érseket. Hasonlóképpen történt ez a cseh és a lengyelek esetében is, el-

lenben a „Szlovákia” terminus önmagában áll, mely ellentmondás fölé a Szerző könnyedén átsiklik. Magyar vármegyéket – Zemplén, Torna, Gömör – szlovák zsupánságoknak (szlovackie zsupi) nevezni finoman fogalmazva is tárgyi tévedés. Továbbá megtudjuk azt is, hogy Orda és Bajdar csapatai nem tudták elfoglalni sem Bratislavát (!), sem Komarnót (!). A pontos és az adott kor viszonyainak megfelelő terminológia megkerülhetetlen! Egyebek mellett ennek közvetlen hátterében az áll, hogy Léederer Emma 1953-ban oroszul megjelent tanulmányán kívül teljesen hiányzik a magyar szakirodalom. Ami történt – idehaza tudjuk, hogy ez egyáltalán nem kivételes esemény – az a Kárpát-medence XX. századi politikai változásainak kivetítése a középkorra, azaz a középkor napjainkhoz idomítása.

A Szerző az utolsó részben a tatár invázió következményeit elemzi. A súlypont ismét a Rusz délnyugati régióra esik. Danyiil Romanovics és Mihail Vszevolodovics a tatár csapatok elvonulása után már 1240-ben hazatért és ott folytatta ahol abbahagyta, tovább harcoltak Halics-Volhínia birtoklásáért. Külön hangsúlyt kap az 1245-ös, Jaroszlav alatt vívott csata, amelyben a Romanovicsok győzelmet arattak a magyar és lengyel sereggel visszatérő Rosztyiszlav fölött. E győzelem szilárdította meg Danyiil és fivére Vaszilko helyzetét. A reális következtetések levonására mindig kész IV. Béla e vereség hatására változtatta meg halicsi politikáját, és szövetségi viszonyra cserélte a szembenállást. Az 1240-es évek nyugalma a Halics-Volhíniai Fejede-

lemség számára még az biztosította, hogy Batu figyelmét elvonta a térségtől a Dzsingiszida utódlási küzdelem.

A Rusz északi térsége egészen más választ adott az Aranyhorda megszerzésére: a svédek és a Német Lovagrend támadásaival szemben elfogadta a tatár fennhatóságot. A választ azonban itt sem volt egyértelmű, hiszen amíg Alekszandr Nyevszkij következetesen Szaraj mellé állt, addig fivére, Andrej Jaroszlavics, Danyiillal összefogva, a tatárok elleni fegyveres harcot választotta.

A Szerző az összefoglalásban ismerteti azt a hagyományos nézetet, amely szerint az 1237–1240-es invázió megsemmisítő csapást mért a Ruzsra, politikai, gazdasági, szociális és népesedési szempontokból egyaránt. Hrusztaljev azonban úgy véli, a helyzet korántsem volt ilyen végzetes és a „mongol-tatár iga” sematikus képét árnyalni kell. Valószínűleg erre a szemléletváltásra utal, hogy a címben idézőjelbe tette az iga kifejezést.

Összességében Hrusztaljev munkája a lexikális adatokat, a tárgyi tudást, a kötet igényes megszerkesztését tekintve értékes és hasznosan forgatható mű, az értelmezés szempontjából azonban a súlypontok talán nem a legfontosabb helyekre esnek. A szemléletbeli különbözőségeket megengedve és elfogadva is hangsúlyoznunk kell azonban az adott korszakra vonatkozó pontos és valóságos terminológia használatának fontosságát a települések és az egykor létezett politikai keretek megnevezésekor.

Pintér János Zsolt

JOHN FRANCE (ED.)

MEDIEVAL WARFARE 1000–1300

The International Library of Essays on Military History

Sorozatszerkesztő: Jeremy Black

(Ashgate, Aldershot, 2006, 644 o.)

Az olvasó fantasztikus, ám angolszász területen kívül kevésbé ismert hadtörténeti sorozat legújabb kötetét veheti kézbe. A közel harminckötetes sorozatban eddig már olvashattunk az ókori makedón, görög és római hadtörténelemről, a késő-középkori és korai európai hadviselésről, a világháborúk-

ról vagy éppen a Közel-keleti konfliktusról és a vietnami háborúról.

A sorozatszerkesztő, az ismert hadtörténetész Jeremy Black filozófiája az, hogy egy-egy vasos kötetbe próbálja összeválogatni az adott témakörre vonatkozó legfrissebb és legjelentősebb tanulmányokat, a kérdéskörnek